

patikus: Dózsa István (szül. 1886-ban). Budán a Napraforgó utcában lakik egy alezredes, akinek a makfalvi családhoz kötődő rokoni szálakat épp most sikerült kibogoznia Dózsa Árpádnak. Sok Dózsa nevű fordul hozzá levélben, de nem mindig sikerül tisztázni: valóban rokonok-e.

A makfalvi (Maros-Torda) Dózsa népes családfájából még kettőről beszélt részletesen Dózsa Árpád. Egyik Dózsa Dániel, a neves regényíró, akinek egyik regénye éppen Dózsa Árpádról szól.

A másik *Dózsa Elek* Erdélynek korábban nagynevű, haladó szellemű jogtudósa. Pálmay József előbb említett könyvéből olvassa a következő részletet, amit érdekesnek tartok ide iktatni:

„Gergelynek a fia, Elek Erdély legkitűnőbb jogtudósainak egyike. 1831-ben marosvásárhelyi jogtanár. Báró Wesselényi Miklós 1833-ban, midőn a szabad eszmék terjesztése végett megyegyűlésről megyegyűlésre járt néhányad magával, Marosvásárhelyen és Marosszéken Dózsa Elek volt egyik tevékeny támogatója. Ezen támogatásnak és Dózsa tanácsának köszönhető, hogy Wesselényi iskolát alapított Makfalván, mely Dózsa Elek felügyelő gondnoksága alatt 1835-ban megnyílt és jelenleg is (az idézett könyv 1902-ben jelent meg — F. L.) a Székelyföld egyik legjelentősebb iskolája.

Wesselényi a nemzeti eszmék terjesztése céljából városról városra, megyegyűlésről megyegyűlésre járt, de Vásárhelyen az akkori főispán a szót megvonta tőle azzal az indokkal, hogy Marosszéken birtoka nincsen. A megyegyűlésen részt vevő makfalvi küldöttség azt a területet, ahol jelenleg az iskola van, Wesselényinek adományozta, arról adománylevelet adott, amit Wesselényi felmutatva a beszédét megtarthatta. A következő évben hozzá kezdett építéséhez a Makavára romjaiból, felépítette a világ első népfőiskoláját. S olyan alapítványt tett, hogy annak a kamatjából fizettek két tanulót. Az iskola homlokzatán ez áll: „Adták a székelyek Wesselényinek hazafiságáért, a hazafiság kifejtéséül szentelé a székely nemzetnek Wesselényi.”

Az egykori népfőiskola, hol számos jónevű tudósunk nevelkedett, jelenleg egészségház. Aki Makfalván megfordul s elolvassa az ódon épület falán a fenti táblát, csak akkor érti meg, hogy ki kinek is adta az épületet, ha az előzményekkel tisztában van. Amikor mindezt elmondta, magam úgy éreztem, mintha az idő megállt volna néhány száz éve.

Földes László

Balásházy János munkássága

Nemrég múlt 120 esztendeje, hogy elhunyt Földesen *Balásházy János* „Tudós társasági rendes tag.” Az évforduló alkalmából a község lakossága megemlékezett a Magyar Tudományos Akadémia első mezőgazdasági tudományokkal foglalkozó tagjáról. Tekintsünk végig élete során, a Földesen töltött idejénél kicsit hosszabban időzve, hiszen a vele foglalkozó tanulmányok ezt az időszakot — talán rövidsége miatt — alig érintik.

Balásházy János Sátoraljaújhelyen született 1797. március 6-án. Szülei a reformkort előkészítő középnemesség sorába tartoztak, atyja *Mihály* megyei tisztviselő, közeli barátja a sárospataki *Kövy* professzornak, 1807-ben meghalt. Iskoláit Sátoraljaújhelyen Sárospatakon, Lőcsén és Kassán végezte, végül 1816-ban a Georgikon, a keszthelyi mezőgazdasági akadémia hallgatója lett, itt egész életére megszerette a mezőgazdasági tudományokat. Pesten még jogi tanulmányokat folytat, majd ezt félbehagyva, sátoraljaújhelyi és rudabányácskai birtokán gazdálkodik, szőlővel és juhászattal foglalkozik. Tevékenyen részt vesz Zemplén megye közéletében, táblabíró, majd alszolgabírói tisztet tölt be. A gazdálkodás elméleti és gyakorlati formája egyaránt érdekli, több kisebb-nagyobb tanulmány után 1827-ben megjelenik első könyve: *Gyűjtemény a juhtenyésztésről* . . . , három kiadást ért meg, sikere vitathatatlan. Munkájában a korabeli német szakkifejezéseket is igyekezett megmagyarosítani. Az 1829-ben kiadott újabb munkájával — *Tanácsolatok a magyarországi mezei gazdák számára* — ismét felhívja magára a közfigyelmet. Gazdasági reformokra biztatja a kis- és középbirtokos nemességet, Széchenyi ugyanerre biztatja a nagybirtokosokat, később e közös törekvésük hozta őket egymással közeli kapcsolatba. 1830-ban *Okos gazda, vagy gazdasági tudomány kérdésekben és feleletekben* . . . című munkája látott napvilágot, amelyet iskolai tankönyvvül szánt. Könyve sikerére jellemző, hogy többek között *gróf De-*

seuffy József, szabolcs megyei nagybirtokos tucatszámra osztotta ki szentmihályi jobbágyai között, akik körében közkedveltségnek örvendett.

A még ugyanezen évben — szervezetileg is kialakuló Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjai egyikévé választották. „Rendes taggá olyan lehessen, kitől ismeretes tudománya, s különösen magyar nyelven már ki is adott érdemes munkája mellett ezutánra is korához és tüzéhez képest folyvást buzgó munkálódást várhatni, mivel épen azon tagok sora köteles az egész intézetnek oly díszes fenntartásával, mely a nyelvnek munkák általi gazdagulását az országgal évről évre éreztetné” — olvashatjuk a Magyar Tudós Társaság Évkönyveinek első kötetében. 1831-ben Balásházy házában nyílik meg a sátoraljaiúj helyi kaszinó, melynek *Kossuth Lajos* lett a jegyzője. A megyénéli hivatalnoktársak voltak, ugyancsak mindketten megyei megbízottként jártak el az 1831-es felső-magyarországi koleralázadás idején.

Az *adó és még valami* című munkája kiváltja a megyei reakció üldözését, bár kapcsolatai még erősek: 1833-ban született fiának *Dókus László* első alispán a keresztatyja. Ekkor már évenként jelennek meg különféle munkái, kedvenc témájához a juhtenyésztéshez többször is visszatér. Könyvei nagy keresettségnek örvendenek, közülük nem egy több kiadást is megért, olesóságukkal maga is igyekezett őket minél szélesebb körben elterjeszteni. Gazdaságára hivatalos elfoglaltságai miatt sokszor nem tudott kellő figyelmet fordítani, ezt tetőzte több egymást követő év rossz termése, így politikai ellenfelei a csőd szélére kergetik. Szorult helyzetéből 1835-ben *gróf Vay Ábrahám* jószágkormányzói állása segítette ki. Zempléni jószágán túladván 1836-ban Debrecenbe, a Hatvan utca 117-be költözik. Ebben az évben súlyos csapások érik, júliusban kétéves kislánva, majd október 27-én felesége hal meg. Az önálló gazdaság utáni vágy és családi bajai miatt szeptemberben otthagyta állását, az általa rendbehozott felfelé ívelő Vay-birtokot. Még ebben az évben megjelent a *Juhtenyésztés* című könyve.

Nagy energiával kapcsolódik be ismét az Akadémia munkájába. A *háztartás és a mezei gazdaság tudománya* c. két kötetes szakkönyve akadémiai nagyjutalomban részesült. Emiatt támadt irigyeinek mesterkedése meghiusította újabb, a tagosítással kapcsolatos művének a jutalmazását, mivel felfedték a beadott jellegű mű szerzőjét. Balásházy 1841-ben adta ki ezt a munkáját, amely *Elárult pályáirat* címmel hamarosan második kiadásban is megjelent. Bekapcsolódott a város életébe, s 1844-ben megírja: *Debrecen, mint van, s jövődjére* című könyvét, amelyben vázolja elképzeléseit. A tanácsot reformjavaslatokkal ostromolja, gazdasági tanácsait jónak tartják, de mégsem valósítják meg. A kor haladó törekvéseinek tevékeny résztvevője, az ősiség eltörlésének szorgalmazója.

1847-ben *Politikai és státuszgazdasági nézetek* címen adott ki füzeteket. Az elsőben a közteherviselést sürgeti, a második füzetben az állattenyésztést javasolja a nemzeti jövedelem emelésére, míg a harmadik füzetben a hitel- és pénzforgalom kérdéséről ír, és erősen kikel az uszora ellen. Ekkor már újra gazdasági nehézségekkel küszködik. 1847 elején fizetéképtelensége miatt zárolták vagyonát. A csődtömeg iratai között megtalálható a mintegy százötven kötetnyi könyvtárának címjegyzéke is. A bajokból ismét *gróf Vay Ábrahám* jószágkormányzói megbízatása segíti ki, és a következő év elején megszűntetik a csődpert. Kétszeres jószágkormányzói megbízatásában feltétlenül közrejáró akadémiai tagsága is, mivel *gróf Vay Ábrahám* a Magyar Tudományos Akadémia Igazgató Tanácsának a tagja volt (s ugyancsak ő volt aki Széchenyi megajánlása után elsőnek csatlakozott 8000 forinttal az akadémia megalakításához). A szabadságharc alatt teljesen lekötötték az ismét elfoglalt intézői állás teendői. A debreceni csata idején kis könyvtára is elpusztult. A szabadságharc utáni abszolutizmus az akadémia létét fenyegette. Balásházy újságcikkben állt ki a védelmére. A szolgálattal járó tömegtelen utazás tönkretette egészségét s 1853 tavaszán végleg elbúcsúzik jószágkormányzói állásától, majd hamarosan megvált debreceni birtokától is és Földesre költözött.

Földes kurialis nemesi helység. A II. József-féle 1784-es összeírás szerint a férfiak jogi megoszlása: 747 nemes és 182 zsellér. Két-három kisebb középbirtokoson kívül csupa kisbirtokos nemes lakta. A község 1876-ig Szabolcs vármegyéhez tartozott, annak is legdélibb részén a Nagysárrét északi szegélyére települt. Balásházy földesi éveinek idején, 1853-tól az abszolutizmus által létrehozott és mintegy nyolc évig álló Észak-Bihar vármegye része. Ma Hajdú-Bihar megyei község.

Balásházy tagosítással foglalkozó írásai tipikusan földesi ismereteket árulnak el. A földesi határ egy része csak juhtenyésztésre alkalmas, Balásházy leírja *Ványi Sándor* földesi gazda juhászatának történetét, de Balásházy hatását érezzük egy korabeli

Földesi képeslap a századfordulóról.
(Balásházy egykori lakása balról a második épület)

fennmaradt gazdasági naplóban, melyet, *Szabó Márton* földesgazda vezetett 1840—1885-ig elsősorban a juhtenyésztést kísérve figyelemmel, évről évre leírva nemcsak a juhok számának alakulását, hanem a juhászok bérét és kötelességeit is.

Balásházy Földesre költözésének pontos idejét egyelőre nem ismerjük. Írásaiból következtethető, hogy 1854-ben, de 1855 tavaszán már feltétlenül a községben lakott. *Két kitűnő tiszaháti almafajtáról* című cikkében szemtanúként ír a szőlőskertek melletti 100 holdnyi terület gyümölcsösnek való kiosztásáról. Balásházy egykori lakóhelye a Földesi Vegyes Ipari Szövetkezet területén a gyógyszerár és az utca vonalán L-alakban húzódott.

Könyveiből megismerhetjük földesi háztartását:

... . nöm 20—30 ludat tart, alig növekszik 2—3 hónapig, már tollát megtépi, s a zsidó minden lúd egyszeri tépéséért 30 legalább 25 krt. ad, s ez történik háromszor késő őszig. Magnak való ludainkon kívül 9—10 db-ot meghízlat, s legalább 20 itce zsírral, 30—40 font hússal jutalmaz s a felesleg eladásából kerül 25—30 ftja. Csekély számú birkám gyapjúval fizet, a bárány gyapjút is ide érve, szép őszveget kapok érte, a nyírás közeledtekor egyik gyapjúvédő másíknak adja a kilinset. Urúink párjáért taval is 30—35 vftot fizettek a csehék, a tej haszna is sokat ér a családos embernek. Sertéselmből hízóval látom el magam, még árulok is szaporaságából, Marhából, lóból is kerül jövedelmünk ..."

Irodalmi tevékenységét is folytatja, újabb és újabb tervei vannak. Elpusztult könyveit pótlándó, még télvíz idején is többször beszekerезik Debrecenbe egy-egy újonnan megjelenő szakkönyvért. Betegsége enyhültével új, termékeny időszak veszi kezdetét, amely halála miatt tragikusan rövid. Figyelmét minden lényeges esemény megragadta, a helytörténet kutatói fontos adatokra bukkanhatnak írásaiban.

Természettudomány címmel írt Müller és Vachot Nagy Naptára 1856-os évfolyamába, figyelemmel kísérve a természettudományok mezőgazdaságban lehetséges hasznosíthatóságát, 1855 decemberében *Toldy Ferenchez* küldött levelében tudósít újabb, *A pincegazdászatról, borkereskedésről Magyarhonban* c. könyve elkészültéről, s ugyanitt olvashatjuk, hogy gróf *Deseffy Emilt*, az Akadémia elnökét megkérte I. Ferenc Józsefnél való közbenjárásra, hogy könyvének ajánlását elfogadja. Ezt a munkáját még 1853-ban kezdte el, de közbejött betegsége, költözése és pereskedése miatt 1855 tavaszán tudta csak folytatni. Kertészkedése és a földesi — ekkor még igen vízjárásos — határral való ismerkedése, őszre odázta el munkája befejezését. Végleges formában, jobb ötletekkel és kiigazításokkal végül januárban készült el. A lapokban közzétett előfizetési felhívására, *Török János*, a ceglédi gazdaképző tanintézet vezetője csunyan

támadta, melyet Balásházy nem hagyhatott válasz nélkül, okszerű magyarázattal fejte-
ve ki álláspontját, 1856 nyarán a Pesti Naplóban irodalmi vitára szólítja fel a szak-
embereket a pincegazdászati és borkereskedelem tárgyában. „Sietnem kellett mert már
tülléptem az élet delét” írja, borászati tapasztalatait pedig nem akarja a sírba vinni,
minél hasznosabban szeretné eltölteni hátralevő napjait. Sokat szenved akadémikusoktól
ellenségei miatt, felpanaszolja, hogy némelyek vitába sem akarnak vele szállni és
rossz akaratú információkat továbbítanak róla. Pedig vágyik a siker után. Könyve
megjelenik és még az évben a Falusi Gazda, majd 1857 elején a Szőlészeti és Borászá-
ti Közlemények közül belőle részleteket. Két kitűnő tiszaháti almafajtáról ír a Gazda-
sági Lapok 1856. 43. számában. Itt a címmel ellentétben hét almafaj tulajdonságait
ismerteti, s a korabeli tárolási és szállítási módokat is leírja. Örömmel teszi közzé,
hogy a földesiek igen nagy hajlamot mutatnak a gyümölcsészet iránt.

Balásházy utolsó könyvének címlapja

egészségem azonban reményt nyújt, hogy szorgos dolgom mellett is jövő télen elké-
szítem és közrebocsátom azt.” De a sors másként határozott, 1857. november 19-én
vízkórban meghalt. Két nap múlva, 21-én temette el öreg barátját *Bakoss Gábor* ker-
teszkedő lelkész, a földesi szőlőskert melletti régi temetőben. A sírját ma már nem
lehet feltalálni. Az Akadémiai Almanachja 1863-ban emlékezik meg róla. *Sötér István*
1976-ban írt méltatásánál szebben és igazabban mi sem búcsúzhattunk el tőle: „... a
reformkori Balásházy János magányos erőfeszítéséig nyúlunk vissza a társadalmunk
és közgazdaságunk szempontjából olyannyira fontos agrártudományaink előzményei.”

Karacs Zsigmond

Utolsó könyve, az 1857-ben megjele-
nt *A tagosztályban való zavarok tisztába
hozataláról*, szintén földesi aktualitás.
„Helységünkben Földesen most kezd-
tett meg a tagosítás, néhány ezer hold-
nyi legelője legnagyobb részt míveletet
el nem fogadó szürke és vizenyős szik-
ból áll.” A község határa több ezer par-
cellára oszlik. Mégis a Balásházy által
említett és hihetőleg általa kezdemé-
nyezett tagosítás abbamaradt. Okát
megtalálhatjuk könyvének A kis birto-
kosoknak idegenkedéséről a tagosztá-
lyoktól fejezetében. „A sok gyerekű szü-
lők így gondolkozván, nem egy darab-
ban véve ki birtokom, számos gyereke-
im közt ugysis feloszlik, az e szerint nem
csak nem sürgeti a tagosítást, mely
minden esetre sok költséggel jár sőt
örömeztöbb marad megszokott állapot-
jában.”

Kitér *Ványi Sándor* gazdálkodásá-
nak juhtenyésztésen alapuló felfutására,
aki jó kiszámítással és némi olvasott-
sággal mintegy húsz év alatt kisbirto-
kosból tehető középirtokossá küzdötte
fel magát. Ugyanakkor itt foglalkozik a
földesi termelési adatokkal, a vetésfor-
góval és a talajminőséggel is.

Balásházy tele van bizakodással, is-
kolai tankönyvvül szolgáló gazdaságtan
kiadására készül. „Naponként erősödő